

Patrycja Białas

Zakres kognicji sądów pracy w sprawach o ustalenie stosunku prawnego lub prawa

---

Roczniki Administracji i Prawa 13, 275-287

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZAKRES KOGNICJI SĄDÓW PRACY W SPRAWACH O USTALENIE STOSUNKU PRAWNEGO LUB PRAWA

WPROWADZENIE

Nie ulega wątpliwości, iż ze względu na poszerzający się dorobek judykatury i doktryny istnieje potrzeba omówienia zagadnień i kontrowersji, jakie rodzi w praktyce stosowania prawa korzystanie ze środka ochrony, jakim jest powództwo o ustalenie stosunku prawnego lub prawa. Ze względu na złożoność stosunków prawnych i praw, a co za tym idzie – rozbudowany zespół stanów faktycznych podlegających regulacji w tym przedmiocie, należy zwrócić uwagę, iż temat spraw o ustalenie na gruncie prawa pracy jawi się jako kluczowy z punktu widzenia różnorodności kontekstów normatywnych.

Ponadto należy wskazać na zasadniczy problem, z którym wymagane jest się zmierzyć, a mianowicie wielość zagadnień, jakie mogą mieć wpływ na przedmiotowe rozgraniczanie spraw z zakresu prawa pracy w znaczeniu *sensu largo* od innego rodzaju spraw, które decydują o kognicji sądów pracy. Przede wszystkim wielość zdarzeń doniosłych prawnie powoduje nawiązanie różnego rodzaju stosunków prawnych, z którymi jego strony lub ustawodawca wiąże określone skutki prawne. Zamierzeniem niniejszego artykułu jest stworzenie swoistego algorytmu działania, który może zostać użyty do analizy problemów prawnych wyłaniających się na gruncie całokształtu spraw o ustalenie, a nawet w sytuacjach niepowiązanych z nimi bezpośrednio.

Powództwo o ustalenie stanowi skuteczny środek ochrony. Po pierwsze, ustawodawca, normując tę formę ochrony, przewidział, że każdy może wystąpić z żądaniem ustalenia, nie ograniczając przez to jego zakresu podmiotowego. Po drugie, przesłanką jego uwzględnienia jest interes prawny w ustaleniu. Zmieniające się dynamicznie stosunki prawne, prawa, a co za tym idzie – ogólna sytuacja jednostki – wymaga niejednokrotnie potwierdzenia jej statusu w drodze wyroku ustalającego. W polskim systemie prawa na pierwszy rzut oka dziwi, jak daleko judykatura i doktryna rozszerzyły zakres stosowania powyższego środka prawnego¹. Uważam, że niewątpliwie związane jest to z wykładnią teologiczną powództwa o ustalenie i potrzebą dostosowania do zmieniającego się układu stosunków prawnych. Niejednokrotnie spowodowane jest to dynamicznymi zmianami przepisów prawnych, które niekiedy jasno i konkretnie kształtują te stosunki prawne i prawa, a także status prawny ich podmiotów. Rodzi to szereg szczegółowych problemów prawnych wynikających nie tylko z poprawnej oceny materialnoprawnej, ale także z odpowiedniego rozgraniczania na gruncie przepisów procesowych z zakresu prawa pracy tych stosunków prawnych i praw. Konsekwencje, jakie się z nimi łączą, to odmienny tryb postępowania, odmienna właściwość sądu i odmienny sposób rozstrzygnięcia. W płaszczyźnie procesowej dotyczy to najczęściej spraw z zakresu prawa cywilnego

* mgr; Uniwersytet Jagielloński.

¹ Zob. wyrok SN z dnia 28 października 1999 r., II UKN 176/99 OSNAPiUS 2001, nr 3, poz. 80, wyrok SN z dnia 20 maja 2011 r., II PK 295/10 OSNAPiUS 2012, nr 13-14, poz. 169, J. Mokry, *Przedmiot samoistnych powództw ustalających* [w:] K. Korzan (red.), *Studia z procesu cywilnego*, Katowice 1986, s. 136.

oraz z zakresu prawa pracy *sensu largo*. W niniejszym opracowaniu stawiam sobie za cel wyeliminowanie kluczowych wątpliwości, które w praktyce wiążą się z powództwem o ustalenie w sprawach z zakresu prawa pracy *sensu largo*.

SPRAWY Z ZAKRESU PRAWA PRACY *SENSU STRICTO* I *SENSU LARGO*

W celu wyznaczenia różnicy między powyższymi pojęciami należy przedstawić relację spraw z zakresu prawa pracy *sensu stricto*, o których stanowi art. 476 § 1 k.p.c.² oraz spraw ze stosunków prawa pracy, określonych w art. 1 k.p.c. Zaznaczenia wymaga jednak, swoiste zawężenie pojęciowe art. 1 k.p.c., dokonane na potrzeby niniejszego artykułu. Przepis ten w dalszej części wywodów rozumiany jest jako sprawa ze stosunków prawa pracy, a więc w sposób relewantny dla materii stanowiącej przedmiot zainteresowania szeroko pojmowanego prawa pracy. Pominięto sprawy z pozostałych stosunków prawnych, gdyż stanowią one przedmiot odrębnych analiz. W tym miejscu należy podkreślić, iż zakres przedmiotowy art. 1 k.p.c. jest szerszy od art. 476 § 1 k.p.c. Wynika to z faktu, że po pierwsze, w tym ostatnim przypadku ustawodawca przedstawił enumeratywne wyliczenie kategorii spraw, należących jednocześnie do zakresu indywidualnego prawa pracy, a po drugie, istnieją takie sprawy, które nie zawierają się w art. 476 § 1 k.p.c. Jako przykłady posłużą sprawy dotyczące stwierdzenia reprezentatywności układowej związków zawodowych (art. 241¹⁷ k.p.³ oraz art. 241^{25a} § 5 k.p.), a także sprawy z powództwa związku zawodowego przeciwko pracodawcy o przekazanie należnych środków na zakładowy fundusz świadczeń socjalnych, bądź zwrotu temu funduszowi środków wydatkowanych niezgodnie z przepisami⁴. W związku z powyższą analizą należy uznać, że każda sprawa z zakresu prawa pracy (art. 476 § 1 k.p.c.) będzie należeć do zakresu przedmiotowego sprawy ze stosunków z zakresu prawa pracy (1 k.p.c.). Uprawniona jest konstatacja, że sprawy z zakresu prawa pracy w ujęciu *sensu largo*, oprócz wyliczonej kategorii spraw w art. 476 § 1 k.p.c., obejmują sprawy ze stosunków prawa pracy na gruncie art. 1 k.p.c.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że zakres przedmiotowy art. 1 k.p.c. jest szerszy niż zakres przedmiotowy art. 476 § 1 k.p.c., dlatego w płaszczyźnie logicznej występuje tu stosunek zawierania, a ściślej stosunek nadrzędności. Dotyczy to również spraw o ustalenie. Jako przykłady posłużą powództwa o ustalenie stosunku pracy, jego treści czy ustalenie wypadku pracy, należące do zakresu przedmiotowego art. 476 § 1 k.p.c. Przykładem spraw o ustalenie ze stosunków z zakresu prawa pracy jest powództwo o ustalenie nieobjęcia pracodawcy zakresem działania międzyzakładowej organizacji związkowej⁵.

PRZEDMIOT SAMOISTNYCH POWÓDZTW O USTALENIE

Jak stanowi art. 189 k.p.c., przedmiotem ustalenia może być stosunek prawny lub prawo. Ustawodawca nie sprecyzował jednak, o jakiego rodzaju stosunki prawne i prawa chodzi.

Rozpoczynając rozważania od pojęcia stosunku prawnego, należy przedstawić jak niniejsze pojęcie prezentowane jest na gruncie doktryny. A. Wolter przyjmuje, że jest to taki stosunek praw-

² Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz.U. z 1964 r. nr 43, poz. 296 z późn. zm.)

³ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy, Dz.U. 1974 nr 24, poz. 141 ze zm.

⁴ K.W. Baran, *Procesowe prawo pracy*, Kraków 2003, s. 32.

⁵ Wyrok SN z dnia 20 maja 2011 r., II PK 295/10 OSNAPiUS 2012, nr 13-14, poz. 169

ny pomiędzy ludźmi lub jednostkami organizacyjnymi uznanymi przez normę prawną za podmioty prawa, w którym te podmioty mają wynikające z dyspozycji normy prawnej uprawnienia i obowiązki, zaś ich wykonywanie zabezpieczone jest przymusem państwowym⁶. Autor określa go również jako stosunek prawny normatywny, powinnościowy, wyznaczający, jak podmioty nim związane powinny się zachowywać⁷. Podobnie Z. Radwański wskazuje, że są to stosunki społeczne uregulowane przez normy prawne, których treścią są sprzężone ze sobą prawa i obowiązki stron⁸. W kontekście powództwa o ustalenie podkreśla się, że jego przedmiotem mogą być prawa i stosunki prawne, dla których właściwa jest droga procesu cywilnego⁹. Oznacza to, że przedmiot podlegający ustaleniu w drodze art. 189 k.p.c. będzie wyznaczał przymiot sprawy cywilnej, a ściślej – przymiot sprawy z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego, prawa pracy¹⁰, ubezpieczeń społecznych i innych, do których z mocy ustaw szczególnych stosuje się przepisy k.p.c., gdyż tylko dla nich istnieje dopuszczalność procesu cywilnego. W związku z tym zasadne jest stwierdzenie, że stosunek prawny podlegający ustaleniu jest stosunkiem cywilnoprawnym *sensu largo*¹¹. Z uwagi na to, iż w piśmiennictwie i judykaturze pojawiły się odmienne poglądy na temat bliższego zdefiniowania charakteru stosunków prawnych, które mogą podlegać ustaleniu, należy rozważyć w tym względzie wszystkie możliwe opcje interpretacyjne, a następnie ocenić ich trafność w stosunku do spraw z zakresu prawa pracy *sensu largo*.

Według pierwszej opcji interpretacyjnej chodzi tu o *różnego rodzaju stosunki* prawne typu zobowiązaniowego¹² powstałe na tle uregulowań zarówno Kodeksu cywilnego¹³, jak i Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹⁴, ewentualnie innych uregulowań¹⁵. Taki stosunek prawny może wynikać zarówno z umowy, jak i z czynu niedozwolonego¹⁶. W tym ostatnim przypadku stosunek zobowiązaniowy powstaje na mocy przepisu prawnego.

Druga opcja interpretacyjna zakłada brak jakichkolwiek ograniczeń związanych z charakterem stosunku prawnego podlegającemu ustaleniu. Według Z. Resicha można żądać ustalenia każdego stosunku prawnego oraz prawa, pod warunkiem że nie zachodzi niedopuszczalność drogi sądowej¹⁷. Judykatura również prezentuje tożsame stanowisko, podkreślając jedynie, że przedmiot powództwa o ustalenia musi zawierać dokładnie określone żądanie w sensie pozytywnym lub negatywnym i dokładne określenie ustalanego stosunku prawnego pod względem przedmiotowym, jak i podmiotowym¹⁸. J. Mokry wysunął argument, iż ustawodawca w żaden sposób nie wyróżnił, jakie stosunki prawne czy prawa podmiotowe podlegają ustaleniu, dlatego też ograniczenie zakresu przedmiotowego do stosunków zobowiązaniowych jest sprzeczne z założeniami niniejszego przepisu i narusza

⁶ A. Wolter, *Prawo cywilne zarys części ogólnej*, Warszawa 1986, s. 111.

⁷ Ibidem.

⁸ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2011, s. 84.

⁹ Por. Z. Resich, W. Siedlecki, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 1975, s. 334; por. E. Wengerek, *Powództwo o ustalenie*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1959, s. 135.

¹⁰ Jak również przymiot sprawy z zakresu prawa pracy, określonej w art. 476 § 1 k.p.c.

¹¹ Por. Z. Resich, *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1985, s. 61 i n.

¹² Zob. wyrok SN z dnia 7 lutego 2006 r., I PK 209/04 OSNP 2005/18/281, por. wyrok SN z dnia 18 grudnia 2001 r., I PKN 678/99, Legalis.

¹³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz.U. z 1964 r. nr 16, poz. 93 z późn. zm.).

¹⁴ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz.U. 1964 r. nr 9, poz. 59 z późn. zm.).

¹⁵ E. Warzocha, *Ustalenie stosunku prawnego lub prawa w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1982, s. 69-71.

¹⁶ E. Nowińska, M. du Vall, *Powództwo o ustalenie w sprawach z zakresu własności przemysłowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2007, nr 4, s. 337.

¹⁷ Z. Resich, W. Siedlecki, *Kodeks...*, s. 334.

¹⁸ Wyrok SN z dnia 22 września 1999 r., I PKN 263/99, OSNAPiUS 2001, nr 2, poz. 36.

w tym względzie prawo do ochrony każdego stosunku prawnego – stosunku cywilnoprawnego *sensu largo*¹⁹. Autor podaje, że możliwość skonstruowania stosunków prawnych niezobowiązaniowych występuje na gruncie prawa rzeczowego, prawa autorskiego i wynalazczego (także w zakresie, w jakim powstają dobra niematerialne), spadkowego, niemajątkowych stosunków prawnych opartych na art. 23 i 24 k.c. W tym kontekście E. Wengerek zwrócił uwagę, że ustalenie w drodze art. 189 k.p.c. konkretnego stosunku prawnie uregulowanego, wynikającego z przedstawionego stanu faktycznego, zachodzi nie tylko między osobami, ale także między osobami a rzeczami²⁰.

Charakter stosunków prawnych na gruncie art. 189 k.p.c. nie został przez ustawodawcę w żaden sposób zawężony. Sprzeczne jest więc z argumentem *lege non distinguente* ograniczanie przedmiotu ustalenia jedynie do stosunków zobowiązaniowych. Zgodnie z drugą opcją interpretacyjną wydawać by się mogło, że takie stosunki występują w zakresie przedmiotowym spraw z zakresu prawa pracy – w dziedzinie prawa wynalazczego. Jako przykład można wskazać sprawę o ustalenie autorstwa do pracowniczego projektu wynalazczego. Mimo że na płaszczyźnie materialnoprawnej jest to sprawa związana ze stosunkiem pracy, gdyż bez tego węzła obligacyjnego nie powstałby stosunek prawny w zakresie autorstwa do pracowniczego projektu wynalazczego, to art. 284 p.w.p.²¹ przesądza właściwość sądów powszechnych, wydziałów cywilnych. Przepis ten stanowi bowiem, że w trybie postępowania cywilnego, na zasadach ogólnych, rozpatrywane są m.in. sprawy o ustalenie autorstwa projektu wynalazczego, w tym również ustalenie osoby twórcy lub jego współtwórców, nie różnicując rodzaju powyższych projektów wynalazczych. Kryterium formalne nie pokrywa się jednak w tym przypadku z kryterium materialnoprawnym niniejszej sprawy o ustalenie.

Innym przykładem stosunków niezobowiązaniowych są stosunki prawne w zakresie dóbr osobistych, wyznaczone na gruncie spraw z zakresu prawa pracy przez art. 11¹ k.p. Art. 198 pr. spół.²² stanowi, iż sprawy o ustalenie członkostwa, czyli stosunku organizacyjnoprawnego²³ w spółdzielni pracy, rozpatrywane są przez sądy właściwe dla spraw o prawa niemajątkowe. Oznacza to, że zgodnie z treścią art. 17 pkt 1 k.p.c. tego rodzaju sprawy znajdują się we właściwości sądów okręgowych. Z argumentu *lege non distinguente* uprawniona jest konstatacja, że ustawodawca nie przesądził ani właściwości sądów pracy, ani sądów powszechnych, wydziałów cywilnych. Warunkiem jednak nadania niniejszej sprawie przymiotu sprawy z zakresu prawa pracy, a co za tym idzie – należącej do kompetencji sądów pracy – jest wystąpienie z żądaniem ustalenia przez pracownika zatrudnionego na podstawie spółdzielczej umowy o pracę.

Podsumowując wywody dotyczące pojęcia stosunku prawnego, należy uznać, że przedmiotem ustalenia mogą być wszystkie stosunki prawne, o ile posiadają przymiot stosunków cywilnoprawnych *sensu largo*, gdyż tylko dla takich stosunków istnieje dopuszczalność drogi sądowej, ściślej – procesu cywilnego. Ustawodawca, nie przypisując określonych cech pojęciu stosunek prawny w art. 189 k.p.c., stworzył bardzo szeroki zakres przedmiotowy powództwa o ustalenie.

Kolejnym przedmiotem powództw o ustalenie może być prawo. W orzecznictwie podnosi się, iż jest to prawo podmiotowe, unormowane w prawie przedmiotowym²⁴. Posiłkując się argumentem *a contrario*, w drodze powództwa o ustalenie nie można dochodzić ochrony prawa przedmiotowego, czyli norm, przepisów prawnych obowiązujących powszechnie na określonym terytorium. Nie podle-

¹⁹ J. Mokry, *Przedmiot...*, s. 136-138.

²⁰ E. Wengerek, *Powództwo...*, s. 18.

²¹ Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej, Dz.U. 2001 nr 49, poz. 508 ze zm.

²² Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze, Dz.U. 1982 nr 30, poz. 210 ze zm.

²³ Por. J. Mokry, *Przedmiot...*, s. 137.

²⁴ Wyrok SN z dnia 22 września 1999 r., I PKN 263/99, OSNAPiUS 2001, nr 12, poz. 36.

ga również ustaleniu w drodze wyroku, że stroną wiązą określone przepisy prawne²⁵. W tym aspekcie judykatura nakreśliła pewne stanowiska. W wyroku z dnia 6 grudnia 2001 r. Sąd Najwyższy przedstawił tezę, iż niedopuszczalna jest sprawa o ustalenie nieważności zakładowego regulaminu świadczeń socjalnych w drodze procesu cywilnego²⁶. Podobnie Sąd Najwyższy orzekł w przypadku ustalenia nieważności zakładowego układu zbiorowego pracy po jego rejestracji²⁷. Prezentowane poglądy czynią zasadnym stwierdzenie, że niedopuszczalne jest ustalenie nieważności źródeł prawa pracy. Uważam, iż odstępstwo należy uczynić w stosunku do postanowień o charakterze obligacyjnym, np. w części obligacyjnej układów zbiorowych, ponieważ na tle konkretnych okoliczności faktycznym będą one kreować stosunki cywilnoprawne mogące być przedmiotem samoistnych powództw o ustalenie.

W doktrynie prawa cywilnego wskazuje się, że prawem podmiotowym jest przyznana i zabezpieczona przez normę prawną sfera możliwości postępowania w określony sposób²⁸. Według Z. Radwańskiego jest to pewna złożona sytuacja podmiotu prawnego, wyznaczona podmiotom przez obowiązujące normy i chroniąca prawnie uznane interesy tych podmiotów²⁹. Warto podkreślić, że autor przyjmuje, że prawo podmiotowe jest zawsze elementem treści stosunku cywilnoprawnego³⁰. Przyjęcie niniejszej koncepcji wywołuje wątpliwość potrzeby wyodrębniania prawa jako osobnego obok stosunku prawnego przedmiotu ustalenia. Zgodnie z argumentem *a fortiori* w formie *maiori ad minus*, skoro można żądać ustalenia całego stosunku prawnego, to tym bardziej jego poszczególnych elementów, a więc i praw podmiotowych.

W literaturze prezentowane jest kontrowersyjne stanowisko, iż ustaleniu mogą podlegać tylko prawa bezwzględne, a więc prawa rzeczowe, prawa na dobrach niematerialnych i prawa osobiste³¹. Zgodnie z argumentem *lege non distinguente* zawężanie praw podmiotowych wyłącznie do praw o takim charakterze, nie znajduje odzwierciedlenia celowościowego oraz literalnego w art. 189 k.p.c. Cechą istotną stosunków zobowiązaniowych jest to, iż składają się także z praw o charakterze względnym, czyli skutecznych wobec jego stron, np. wszelkiego rodzaju wierzycelności. Prawo podmiotowe jest immanentnym komponentem stosunku prawnego i poza nim nie istnieje ani nie może powstać. Z uwagi na brak przeszkód w ustaleniu prawa o charakterze bezwzględnym, względnym, majątkowym i niemajątkowym jedyne ograniczenie stanowi interes prawny oraz spełnienie przesłanki dopuszczalności drogi sądowej. Na gruncie spraw z zakresu prawa pracy będą to np. powództwo byłego pracownika o ustalenie, że nie istnieje zobowiązanie do zwrotu kosztów (nie istnieje prawo o charakterze względnym, prawo majątkowe) poniesionych przez pracodawcę w związku z nauką pracownika w czasie zatrudnienia wyegzekwowanych w trybie egzekucji administracyjnej³². Przedmiotem ustalenia może być zarówno cały zespół elementów składający się na dane uprawnienia, jak i pojedynczy jego składnik. Regułą jest, że nie mogą to być fakty. Jako wyjątek należy wskazać możliwość ustalenia faktów o charakterze prawotwórczym³³, tj. takich, których zaistnienie powoduje powstanie lub ustanie stosunków prawnych lub praw. Jako przykład w tym kontekście może posłużyć ustalenie przyczyny rozwiązania umowy o pracę, jeżeli interes prawny dotyczy prawa do lokalu zamiennego³⁴.

²⁵ Wyrok SN z dnia 14 listopada 1964 r., I CR 304/64, Legalis.

²⁶ Zob. wyrok SN z dnia 6 grudnia 2001 r., I PKN 355/00, OSNP 2003, nr 22, poz. 542.

²⁷ Zob. uchwała SN z dnia 23 maja 2001 r., III ZP 17/00, OSNAPiUS 2001 nr 23, poz. 684.

²⁸ Por. A. Wolter, *Prawo cywilne...*, s. 112; por. S. Grzybowski, J. Skąpski, S. Wójcik, *Zarys prawa cywilnego*, Warszawa 1988, s. 65

²⁹ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, s. 87.

³⁰ Ibidem, s. 84, inaczej M. Pyziak-Szafnicka dopuszcza możliwość istnienia prawa w oderwaniu od stosunku prawnego, M. Pyziak-Szafnicka, *Prawo podmiotowe*, „Studia Prawa Prywatnego” 2006, nr 1, s. 56.

³¹ E. Warzocha, *Ustalenie...*, s. 71.

³² Zob. uchwała SN z dnia 19 lipca 1990 III PZP 13/90, OSNCP 1991, nr 2-3, poz. 22.

³³ H. Dolecki, *Postępowanie cywilne zarys wykładu*, Warszawa 2006, s. 113.

³⁴ Wyrok SN z dnia 19 sierpnia 2004 r., I PK 621/03, OSNAPiUS 2005 nr 9, poz. 125, s. 398

Prezentowane powyżej wywody zostały szerzej rozwinięte w piśmiennictwie. J. Mokry wskazał, że przedmiotem samodzielnego ustalenia przez sąd mogą być składniki stosunku prawnego, takie jak: elementy podmiotowe – np. ustalenie stosunku pracy z określonym podmiotem w następstwie zdarzenia wyczerpującego znamiona z art. 23¹ k.p.³⁵; elementy treści – np. ustalenie treści stosunku pracy czy podstawy zatrudnienia; elementy świadczenia jako przedmiotu tego długu i jednocześnie wierzytelności – np. ustalenie nieistnienia zobowiązania do zwrotu kosztów kształcenia pracownika; elementy konkretnego roszczenia – np. ustalenie nieistnienia roszczeń odszkodowawczych oraz elementy kształtujące – np. prawo do odstąpienia od umowy o zakazie konkurencji. Uprawniona będzie konstatacja, że można ustalać również zdarzenia prawne kształtujące ten stosunek prawny, jakim są wszelkiego rodzaju umowy³⁶.

Analiza pojęć „stosunek prawny” i „prawo” doprowadziła do wniosku, że ustawodawca, kierując się potrzebą zapewnienia szerokiego dostępu do sądu oraz ochrony prawnych interesów, nie ograniczył w zasadzie przedmiotu powództwa o ustalenie. Celowość takiego zabiegu upatruje w tym, że na sytuację prawną mogą składać się różnego rodzaju elementy podmiotowe, przedmiotowe, majątkowe, niemajątkowe, prawa o charakterze bezwzględny i względny, których ścisłe określenie jest nie tylko trudne, ale i zbędne z punktu praktyki legislacyjnej.

SPRAWY O USTALENIE Z ZAKRESU PRAWA PRACY *SENSU STRICTO*

Art. 476 § 1 k.p.c. stanowi, że sprawami z zakresu prawa pracy są sprawy:

- o roszczenia ze stosunku pracy,
- o roszczenia związane ze stosunkiem pracy,
- o ustalenie istnienia stosunku pracy, jeżeli łączący strony stosunek prawny, wbrew zawartej między nimi umowie, ma cechy stosunku pracy;
- o roszczenia z innych stosunków prawnych, do których z mocy odrębnych przepisów stosuje się przepisy prawa pracy,
- o odszkodowanie dochodzone od pracodawcy na podstawie przepisów o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych.

Powyższy katalog spraw wskazuje na dochodzenie roszczeń wynikających z niewykonania lub nienależytego wykonania obowiązków stron stosunku zobowiązaniowego, przewidując tylko w jednej sytuacji ustalenie istnienia stosunku pracy, jeżeli łączący strony stosunek prawny, wbrew zawartej między nimi umowie, ma cechy stosunku pracy. W tym ostatnim przypadku zbędne jest wprowadzenie przez ustawodawcę odrębnej kategorii. Wprowadzenie pkt 1¹ do § 1 art. 476 k.p.c. jest przykładem niepotrzebnego mnożenia bytów prawnych³⁷, gdyż mimo braku wskazanego przepisu powództwo o ustalenie jest dopuszczalne na podstawie art. 189 k.p.c. Jak wcześniej przedstawiono, jego zakres przedmiotowy nie został przez ustawodawcę *de facto* w żaden sposób ograniczony. Argumentem za takim rozwiązaniem jest również praktyka orzecznicza sądów pracy, które jako podstawę wyroku o ustalenie stosunku pracy, nawet jeśli strony zawarły umowę, wskazują art. 189 k.p.c. w związku z art. 22 k.p. W związku z tym warto zwrócić uwagę, że sprawa o ustalenie stosunku pracy nawiązuje bezpośrednio do istniejącego w rzeczywistości lub tylko rzekomo stosunku prawnego, który poprzez swój przedmiot wchodzi do zakresu przedmiotowego spraw

³⁵ J. Mokry, *Przedmiot...*, s. 142, 143.

³⁶ Zob. wyrok SN z dnia 21 września 1965 r., II CR 265/65, OSP 1966, nr 11, poz. 243.

³⁷ K.W. Baran, *Procesowe...*, s. 33.

z zakresu prawa pracy, a ściślej do kategorii spraw ze stosunku pracy (art. 476 § 1 pkt 1 k.p.c.). Można stwierdzić, iż niejako „konsumuje” art. 476 § 1 pkt 1 k.p.c. Dla celów niniejszego artykułu nie przyjmuję więc osobnego wyodrębnienia niniejszej kategorii.

Art. 189 k.p.c. istotnie dopełnia ochronę pracowników poprzez zapewnienie jednolitości stanu prawnego³⁸ w zakresie spraw określonych w art. 476 § 1 k.p.c. Rozwija ponadto uprawnienia pracownicze o te, które nie zostały jednoznacznie przewidziane w materialnym prawie pracy, usuwając stan niepewności czy też zagrożenia co do istnienia prawa lub stosunku prawnego³⁹. Uzasadnia to więc rozszerzenie przedmiotowe niniejszego katalogu o sprawy o ustalenie, nie wyłączając zarazem odpowiedniej w jego ramach kwalifikacji. W kontekście właściwości sądów pracy wymaga podkreślenia wyrok Sądu Najwyższego, w którym uznano, iż spór o ustalenie prawa do określonego świadczenia należy do właściwości tego samego sądu, który jest właściwy do rozpoznania sporu o samo świadczenie⁴⁰. Uprawniona jest konstatacja, że dopuszczalne jest nie tylko ustalenie prawa do świadczenia, ale także jego podstawy materialnoprawnej, czyli stosunku prawnego lub prawa, z którego wynika, nie różnicując tym samym właściwości sądu. Prezentowane twierdzenie zgodne jest z argumentacją *a fortiori* w formie *minori ad maius*.

Sprawami o ustalenie ze stosunku pracy są wszystkie sprawy, których przedmiotem ustalenia jest stosunek pracy, a także wynikające z niego uprawnienia stron. Na treść stosunku pracy w aspekcie przedmiotowym składają się prawa wyznaczone nie tylko umową o pracę, ale także przepisami k.p., postanowieniami układów zbiorowych pracy, regulaminów pracy. W szczególności są to sprawy o ustalenie:

- wysokości wynagrodzenia,
- rodzaju pracy,
- miejsca wykonywania pracy,
- wymiaru czasu pracy,
- podstawy zatrudnienia⁴¹,
- rodzaju umowy o pracę,
- istnienia / nieistnienia stosunku pracy / umowy o pracę,
- treści stosunku pracy,
- nieważności umowy o współodpowiedzialności materialnej pracowników,
- przejścia zakładu pracy w trybie art. 23¹k.p.,
- wykonywania pracy w warunkach szkodliwych/szczególnych,
- podlegania szczególnej ochronie trwałości stosunku pracy⁴²,
- stażu pracy⁴³,
- wypadku przy pracy⁴⁴,
- treści protokołu powypadkowego⁴⁵,
- treści świadectwa pracy,
- prawa do urlopu (wypoczynkowego, wychowawczego) / jego wymiaru,

³⁸ A. Zieliński, *Ochrona roszczeń pracowników w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1969, s. 25.

³⁹ T. Wyka, *Prawo pracownika do powództwa o ustalenie stosunku prawnego lub prawa*, [w:] Z. Góral (red.), *Z zagadnień współczesnego prawa pracy*, Warszawa 2009, s. 430.

⁴⁰ Postanowienie SN z dnia 22 września 1981 r., IV PZ 49/81, OSNC 1982, nr 2-3, poz. 41.

⁴¹ Wyrok SN z dnia 9 lutego 2001 r., I PKN 517/99, OSNAPiUS 2001, nr 13, poz. 432;

⁴² Por. postanowienie SN z dnia 8 marca 2010 r., II PK 240/09, OSNAPiUS 2011, nr 17-18, poz. 232.

⁴³ Por. postanowienie SN z dnia 13 marca 2012 r., II PK 286/11, Legalis.

⁴⁴ Por. wyrok SN dnia 4 listopada 2008 r., II PK 89/08, OSP 2009, nr 9.

⁴⁵ Por. wyrok SN z dnia 6 stycznia 2010 r., I PK 144/09, Legalis.

- nieważności ugody sądowej lub pozasądowej,
- ustalenie przyczyny rozwiązania stosunku pracy, jeżeli wyrok ustalający wpływa na sytuację prawną powoda, np. na prawo do lokalu zamiennego⁴⁶,
- ustalenia, czy konkretne prawo mieści się w zakresie przedmiotowym pojęcia dóbr osobistych pracownika, np. ustalenie prawa do informacji albo prawa do ochrony danych osobowych.

Od spraw ze stosunku pracy należy odróżnić sprawy powstałe „przy okazji” stosunku pracy. W tym ostatnim przypadku nie występuje wzajemna współzależność stosunków prawnych, która powoduje, że spór ten mógłby powstać również w sytuacji, gdyby między stronami nie istniał stosunek pracy⁴⁷. Przykładem takiego sporu jest spór o zapłatę przez pracownika reszty ceny kupna za zakupione od zakładu pracy materiały, który ma charakter cywilnoprawny i mógłby powstać między podmiotami niepozostającymi w stosunku pracy⁴⁸. Na gruncie spraw o ustalenie może to być powództwo o ustalenie prawa do lokalu zakładowego, gdy strony zawarły umowę najmu⁴⁹. Podmioty tego sporu występują bowiem w innej roli niż pracownik i pracodawca. Kryterium rozgraniczającym jest tu stwierdzenie, że spór „przy okazji” nie ma za przedmiot uprawnień i obowiązków ze stosunku pracy⁵⁰. Warto zwrócić uwagę, że spór powstały na tym tle byłby kwalifikowany do spraw ze stosunku pracy, gdyby normy o charakterze układowym obligowały do sprzedaży powyższych materiałów czy wynajmu lokalu, wówczas zaistniały na tle płaszczyźnie spór miałby przmiot sprawy ze stosunku pracy⁵¹.

Kolejną kategorią są sprawy związane ze stosunkiem pracy. Pierwsze próby sformułowania cech odróżniających niniejszą kategorię od spraw ze stosunku pracy wskazywały, iż dla jej uznania nie wystarczają tylko elementy podmiotowe, ale pod względem przedmiotowym roszczenie, czyli również prawo, z którego wynika, musi pozostawać w bezpośrednim związku z treścią stosunku pracy, a związek ten musi opierać się na ścisłej i bezpośredniej współzależności⁵². Prezentowana definicja jednak nie ułatwia procesu kwalifikacji, gdyż bezpośrednia współzależność występuje również między prawami wchodzącymi w skład treści stosunku pracy. Pewnym ułatwieniem dla dalszej analizy jest wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 stycznia 2004 roku⁵³. Sąd Najwyższy wskazał, że w sprawie związanej ze stosunkiem pracy konkretne prawo nie wynika z bezpośredniej realizacji praw i obowiązków tworzonych przez ten stosunek prawny, ale wynika z innych powiązań. Powiązania te natomiast są warunkowane i uzależnione od istnienia stosunku pracy, który jest dla nich pierwotnym źródłem. Oznacza to, że warunkiem *sine qua non* istnienia spraw związanych ze stosunkiem pracy jest po pierwsze tak, jak w przypadku spraw ze stosunku pracy, istnienie stosunku pracy, po drugie, inny stosunek prawny (jak również prawo z tego stosunku wynikające) funkcjonalnie z nim połączony. Tylko wyodrębnienie drugiego stosunku prawnego, istniejącego obok stosunku pracy, umożliwi powstanie spraw związanych ze stosunkiem pracy. W literaturze prawa pracy przedstawia się, iż przedmiotem spraw związanych ze stosunkiem pracy są uprawnienia i obowiązki pośrednio związane ze stosunkiem pracy, dla oceny której ma znaczenie poziom intensywności tego związku, a sam stosunek prawny istnieje niejako równoległe do stosunku pracy i ma charakter „satelicki” wobec niego⁵⁴. W aspekcie podmiotowym dotyczy pracodawcy i pracownika, jego rodziny lub spadkobierców⁵⁵. M. Barzycka-Ba-

⁴⁶ Por. wyrok SN z dnia 19 sierpnia 2004 r., I PK 621/03, OSNAPiUS 2005, nr 9, poz. 125.

⁴⁷ Por. uchwała SN z dnia 5 sierpnia 1986 r., III PZP 48/86, OSNC 1987/7/94.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Por. uchwała. SN z dnia 21 września 1990 r., III CZP 45/90, OSNC 1991, nr 4, poz. 44.

⁵⁰ K.W. Baran, *Procesowe...*, s. 144.

⁵¹ K.W. Baran, *Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy z kasusami*, Gdańsk – Kraków 1999, s. 138.

⁵² Uchwała SN z dnia 5 sierpnia 1986 r., III PZP 48/86, OSNC 1987/7/94.

⁵³ Uchwała SN z dnia 28 kwietnia 2004 r., III CZP 19/04, OSNC 2005, nr 6, poz. 105.

⁵⁴ K.W. Baran, *Procesowe...*, s. 147.

⁵⁵ J. Broł, T. Szymanek, *Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, Warsza-

naszczyk podkreśla, że celem innych stosunków prawnych związanych ze stosunkiem pracy jest osiągnięcie lepszego celu zatrudnienia⁵⁶. Dla dalszych wywodów należy więc przyjąć, że istnienie stosunku pracy jest elementem koniecznym, natomiast stosunek prawny musi być powiązany ze stosunkiem pracy tak, by istniał pomiędzy nimi rzeczowy związek.

W szczególności są to sprawy o ustalenie:

- członkostwa w spółdzielni pracy, jeżeli występuje z takim żądaniem pracownik zatrudniony na podstawie spółdzielczej umowy o pracę,
- nieistnienia zakazu konkurencji,
- nieistnienia zobowiązania do zwrotu kosztów poniesionych przez pracodawcę w związku z nauką pracownika wyegzekwowanych w trybie egzekucji administracyjnej⁵⁷,
- nieważności procedury konkursowej na stanowisko pracy,
- nieistnienia prawa do nabycia akcji pracowniczych.

Sprawami z zakresu prawa pracy oprócz uprzednio analizowanych kategorii spraw są sprawy z innych stosunków prawnych niż stosunek pracy, do których z mocy odrębnych przepisów stosuje się przepisy prawa pracy. Ustawodawca nie wskazał, do jakich stosunków prawnych będą mieć zastosowanie przepisy prawa pracy. Z argumentu *lege non distinguente* można wnioskować, że chodzi tu o stosunki cywilnoprawne i administracyjnoprawne. W zakresie przedmiotowym niniejszej kategorii znajdują się sprawy z tzw. niepracowniczych stosunków zatrudnienia mające charakter administracyjnoprawny, pod warunkiem że konkretne przepisy pragmatyki w tej materii odsyłają do norm prawa pracy⁵⁸. *A contrario* sprawy wynikające ze stosunków pracy, regulowane pracowniczymi pragmatykami, np. nauczycieli, prokuratorów, pracowników samorządowych⁵⁹, będą kwalifikowane do kategorii z art. 476 § 1 pkt 1 k.p.c.⁶⁰ Warunkiem *sine qua non* jest odesłanie do przepisów prawa pracy. Odesłanie to musi nastąpić na mocy odrębnych przepisów. Przepisami odrębnymi mogą natomiast być nie tylko przepisy rangi ustawowej, ale i przepisy wydane na podstawie delegacji w takiej ustawie⁶¹. W doktrynie podnosi się, że moc przepisów odrębnych mają także przepisy wewnątrzzakładowych źródeł prawa pracy, za czym przemawia funkcjonalna wykładnia art. 9 k.p.⁶² Warto podkreślić, że odesłanie do stosowania przepisów prawa pracy należy rozumieć w ścisłym znaczeniu, zgodnie z argumentacją *exceptiones non sunt extentende*. W szczególności są to sprawy o ustalenie:

- praw przysługujących w związku z rodzicielstwem (dział VIII k.p.), np. prawo do urlopu macierzyńskiego, ojcowskiego, urlopu na warunkach urlopu macierzyńskiego, prawo do świadczeń z tytułu rodzicielstwa⁶³ powstające na tle niepracowniczych pragmatyk służbowych funkcjonariuszy służb zmilitaryzowanych;

wa 1989, s. 73.

⁵⁶ M. Barzycka-Banaszczyk, *Prawo pracy*, Warszawa 2005, s. 283.

⁵⁷ Uchwała SN z dnia 19 lipca 1990 r., III PZP 13/90, OSNCP 1991, nr 2-3, poz. 22.

⁵⁸ M. Mędrala, *Funkcja ochronna cywilnego postępowania sądowego w sprawach z zakresu prawa pracy*, Warszawa 2011, s. 99.

⁵⁹ Zob. A. Giedrewicz-Niewińska, *Wybór jako podstawa nawiązania stosunku pracy z pracownikami samorządowym*, Warszawa 2008, s. 64 i n.

⁶⁰ Z zastrzeżeniem, że w aspekcie przedmiotowym sprawę można zakwalifikować do art. 476 § 1 k.p.c. Aspekt podmiotowy, czyli przynależność pracownika nie przesądza jednoznacznie o tym.

⁶¹ K.W. Baran, *Procesowe...*, s. 154.

⁶² Ibidem, s. 157.

⁶³ M.in. art. 79 § 1 ustawy o Policji, Dz.U. Nr 287, poz 1687, art. 93 § 1 dotyczący funkcjonariuszy-kobiet, ustawa o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, Dz.U. Nr 29, poz. 154.

- uprawnień osób wykonujących pracę na podstawie umowy o pracę nakładczą, na podstawie odesłania zawartego w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 31 grudnia 1975 r.⁶⁴, np. prawa do wynagrodzenia za pracę nakładczą⁶⁵, prawa do urlopu wypoczynkowego⁶⁶, macierzyńskiego⁶⁷;
- uprawnień członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych i ich domowników w zakresie, w jakim następuje odesłanie na mocy przepisów pr. społ. do przepisów prawa pracy, np. prawa związane z okresem ciąży, urodzeniem i wychowaniem małego dziecka, ochrony wynagrodzenia przewidzianej w rozdziale II k.p.⁶⁸

Sprawy o odszkodowania dochodzone od zakładu pracy na podstawie przepisów o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych zostały zakwalifikowane przez ustawodawcę do spraw z zakresu prawa pracy *sensu stricto*. Niezbędne jest w tym przedmiocie przedstawienie krótkiego rysu historycznego.

Uprzednio obowiązująca ustawa o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych z dnia 12 czerwca 1975 r.⁶⁹ normowała podział świadczeń przysługujących od pracodawcy, które stanowiły jednorazowe odszkodowanie, świadczenie wyrównawcze, odszkodowanie za przedmioty osobistego użytku oraz przedmioty niezbędne do wykonywania pracy uszkodzone lub utracone w wyniku wypadku przy pracy, a także świadczenia przysługujące od Zakładu Ubezpieczeń Społecznych⁷⁰ w postaci rent inwalidzkich i rodzinnych. Obowiązująca ustawa o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych z dnia 30 października 2002 r.⁷¹ ujednotociła katalog świadczeń oraz zniosła ich rozdział pomiędzy pracodawcą i ZUS. Obecnie świadczenia przewidziane w ustawie wypadkowej wypłacane są przez ZUS, a w zakresie szkód niepokrytych z tytułu ubezpieczenia wypadkowego pracownik może domagać się odszkodowania od pracodawcy na podstawie przepisów kodeksu cywilnego. W przypadku utraty lub uszkodzenia w związku z wypadkiem przedmiotów osobistego użytku oraz przedmiotów niezbędnych do wykonywania pracy zgodnie z art. 237¹ § 2 k.p. pracownik może dochodzić odszkodowania w tym przedmiocie na podstawie przepisów k.p. Powyższe skłania do wniosku, iż art. 476 § 1 pkt 3 k.p.c. w związku z wejściem nowej ustawy wypadkowej stał się bezprzedmiotowy. Zabiegiem koniecznym *de lege ferenda* ze strony ustawodawcy jest więc derogacja art. 476 § 1 pkt 3 k.p.c.

SPRAWY O USTALENIE ZE STOSUNKÓW Z ZAKRESU PRAWA PRACY

Jak już zostało na wstępie podkreślone, sprawy o ustalenie z zakresu prawa pracy *sensu largo* obejmują oprócz przedstawionego już katalogu z art. 476 § 1 k.p.c., także sprawy ze stosunków z zakresu prawa pracy, o których stanowi art. 1 k.p.c. Obejmują one stosunki prawne zachodzące między pracodawcami i ich organizacjami a związkami zawodowymi oraz praco-

⁶⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie uprawnień pracowniczych osób wykonujących pracę nakładczą, Dz.U. z 1976 r. Nr 3 z późn. zm.

⁶⁵ Np. art. 84-92 k.p.

⁶⁶ Art. 154 i 155 k.p.

⁶⁷ Art. 180 k.p.

⁶⁸ Uchwała SN z dnia 19 czerwca 1986 r., III PZP 30/86, OSNC 1987/4/58

⁶⁹ Ustawa z dnia 12 czerwca 1975 r. o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, Dz.U. z 1975 r. nr 20 poz. 105.

⁷⁰ Dalej jako ZUS.

⁷¹ Dz.U. 2002 nr 199 poz. 1673.

dawcą a podmiotami partycypacji pracowniczej⁷², czyli stanowią materię zbiorowego prawa pracy, regulującą uprawnienia wskazanych wyższej podmiotów. Należy jednak stwierdzić, że powództwo o ustalenie może być w tych sytuacjach stosowane wyjątkowo. W szczególności są to sprawy o ustalenie:

- faktu nieobjęcia pracodawcy zakresem działania międzyzakładowej organizacji związkowej⁷³;
- ustalenie nieistnienia uprawnień organizacji związkowej⁷⁴.

Sąd Najwyższy, dopuszczając drogę sądową, na tym tle przesądził, że stroną takiego postępowania może być podmiot zbiorowego prawa pracy⁷⁵. Uprawniona jest w tym względzie konstatacja, że skoro istnieje możliwość wystąpienia z żądaniem ustalenia w drodze art. 189 k.p.c. przez podmiot, który w stosunkach prawnych, kreowanych na gruncie zbiorowego prawa pracy, jest partnerem społecznym, to dotyczy to w takim samym zakresie wszystkich jego podmiotów, np. związku zawodowego. Jednakże ze względów celowościowych tylko w niektórych sytuacjach powyższe powództwo będzie zasadne. Chodzi tu o ustabilizowanie stosunków prawnych na gruncie zbiorowego prawa pracy, umożliwienie realizowania przyznanych przez przepisy prawa uprawnień partnerów społecznych oraz zapewnienia pewności obrotu prawnego.

PODSUMOWANIE

Podsumowując prezentowane wywody, należy wskazać, że przedstawione schematy mają charakter wzorcowy, gdyż w wielu przypadkach konkretne okoliczności faktyczne mogą wywołać wątpliwości, do którego z wymienionych schematów przypisać sprawę o ustalenie. Wiąże się to z przedmiotem sprawy, jakim jest stosunek prawny lub prawo podlegające ustaleniu. Proces jego kwalifikacji jest niezwykle trudny z uwagi na interferencje przepisów prawa pracy i prawa cywilnego. W zależności bowiem od kryteriów delimitacyjnych i przyjętej konwencji, na gruncie prawa pracy ma on przymiot sprawy o ustalenie z zakresu prawa pracy w znaczeniu *sensu largo*, bądź sprawy z innych stosunków prawnych, np. prawa cywilnego. Znaczną trudność w odpowiednim rozgraniczaniu tych spraw wprowadza to, iż strony, kształtując stosunki prawne niejednokrotnie decydują swobodnie, ale w granicach prawem wyznaczonych, jaki zespół przepisów będzie miał do nich zastosowanie. Treść stosunków prawnych na gruncie prawa pracy nie jest statyczna, lecz może ulegać wzbogaceniu. Takie działania wiążą się z daleko idącymi konsekwencjami. Wszelkie spory powstałe u podstaw tych stosunków rzutują bezpośrednio na charakter prawny sprawy, jaka tworzy się w ich wyniku. Delimitacja tych spraw wymaga w pierwszej kolejności określenia podstawy prawnej danego stosunku prawnego lub prawa, a następnie w oparciu również o całokształt okoliczności faktycznych, występujących na ich tle, zadecydowania o ich poprawnej kwalifikacji względem przepisów prawa procesowego. Ma to istotne znaczenie dla charakteru postępowania oraz mechanizmów rozstrzygania danego sporu. Dokonane powyżej ustalenia wskazują, że ocena powództwa o ustalenie stosunku prawnego lub prawa z zakresu prawa pracy w znaczeniu *sensu largo* będzie zdeterminowana nie tylko wewnętrzną strukturą stosunku materialnoprawnego, ale także przeważającymi cechami charakterystycznymi danego stosunku⁷⁶. Ustalenie podstawy materialnoprawnej w następstwie wyznaczy właściwość sądu pracy.

⁷² Por. Z. Salwa, *Podstawy prawa pracy*, Warszawa 2001, s. 239.

⁷³ Wyrok SN z dnia 20 maja 2011 r., II PK 295/10, OSNAPiUS 2012, nr 13-14, poz. 169.

⁷⁴ Zob. postanowienie SN z dnia 12 lipca 2012 r., II PK 269/11, Legalis.

⁷⁵ Zob. wyrok SN z dnia 20 maja 2011 r., II PK 295/10, OSNAPiUS 2012, nr 13-14, poz. 169.

⁷⁶ Por. K.W. Baran, *Procesowe...*, s. 34.

BIBLIOGRAFIA

- Baran K.W., *Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy z kasami*, Gdańsk – Kraków 1999.
- Baran K.W., *Procesowe prawo pracy*, Kraków 2003.
- Barzycka-Banaszczyk M., *Prawo pracy*, Warszawa 2005.
- Brol J., Szymanek T., *Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 1989.
- Dolecki H., *Postępowanie cywilne zarys wykładu*, Warszawa 2006.
- Giedrewicz-Niewińska A., *Wybór jako podstawa nawiązania stosunku pracy z pracownikami samorządowym*, Warszawa 2008.
- Grzybowski S., Skąpski J., Wójcik S., *Zarys prawa cywilnego*, Warszawa 1988.
- Mędrala M., *Funkcja ochronna cywilnego postępowania sądowego w sprawach z zakresu prawa pracy*, Warszawa 2011.
- Mokry J., *Przedmiot samoistnych powództw ustalających*, [w:] K. Korzan (red.), *Studia z procesu cywilnego*, Katowice 1986.
- Nowińska E., du Vall M., *Powództwo o ustalenie w sprawach z zakresu własności przemysłowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2007, nr 4.
- Pyziak-Szafnicka M., *Prawo podmiotowe*, „Studia Prawa Prywatnego” 2006, nr 1.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2011.
- Resich Z., *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1985.
- Resich Z., Siedlecki W., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 1975.
- Salwa Z., *Podstawy prawa pracy*, Warszawa 2001.
- Warzocha E., *Ustalenie stosunku prawnego lub prawa w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1982.
- Wengerek E., *Powództwo o ustalenie*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1959.
- Wolter A., *Prawo cywilne – zarys części ogólnej*, Warszawa 1986.
- Wyka T., *Prawo pracownika do powództwa o ustalenie stosunku prawnego lub prawa*, [w:] Z. Góral (red.), *Z zagadnień współczesnego prawa pracy*, Warszawa 2009.
- Zieliński A., *Ochrona roszczeń pracowników w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1969.

Streszczenie: Prezentowany artykuł stanowi próbę przedstawienia zagadnienia, jakim są sprawy o ustalenie na gruncie spraw z zakresu prawa pracy *sensu largo*. Zmieniające się dynamicznie stosunki prawne, prawa, a co za tym idzie – ogólna sytuacja prawna podmiotów prawa pracy – wymaga niejednokrotnie potwierdzenia ich statusu w drodze wyroku ustalającego. Żądanie ustalenia powoduje nie tylko w wielu sprawach wątpliwości co do dopuszczalności takiego środka ochrony, m.in. w sprawach ze stosunków z zakresu prawa pracy związanych ze zbiorowym prawem pracy, ale także wywołuje szereg innych szczegółowych problemów prawnych. Są to przede wszystkim kognicja sądów pracy, poprawna ocena materialnoprawna, a także odpowiednie rozgraniczanie na gruncie przepisów procesowych z zakresu prawa pracy stosunków prawnych i praw podlegających ustaleniu w drodze art. 189 Kodeksu postępowania cywilnego. Konsekwencje związane z powyższymi kwestiami to odmienny tryb postępowania sądowego, a co za tym idzie – odmienny sposób rozstrzygnięcia sprawy o ustalenie. Opierając się na orzecznictwie i stanie prawnym, stawiam sobie za cel wyeliminowanie kluczowych wątpliwości związanych z przedmiotem, który w kontekście kognicji sądów pracy może podlegać ustaleniu.

Słowa kluczowe: ustalenie, sprawy z zakresu prawa pracy, powództwo, właściwość sądu pracy, spory ze stosunku pracy

---

THE SCOPE OF JURISDICTION OF LABOUR COURTS IN CASES CONCERNING
THE ADJUDICATION OF THE LEGAL RELATIONSHIP OR RIGHT

Summary: Presented article is an attempt to analyze of the legal issue, which is declaratory action on the basis of labour law cases in the broad sense. Rapidly changing legal relationships, rights, and consequently the overall legal situation of the labour law entities repeatedly requires the confirmation of their legal status through the declaratory judgment. The request of adjudication causes not only in the number of cases doubts concerning the admissibility of such legal protection measure i.a. in labour law relationships cases related to the collective labour law, but it also raises a number other specific legal problems. These are the correct substantive assessment, as well as appropriate separation under procedural provisions of the labour law between the legal relationships and rights to be determined by the Art. 189 of the polish Code of Civil Procedure. The consequences related to the above issues include a different mode of judicial proceedings and consequently a different jurisdiction and different way of resolve the matter. In this article, I set myself the goal to eliminate the crucial concerns related with a declaratory action and present the acceptable solutions on the basis of case law and subject literature.

Keywords: adjudication, cases from the scope of labour law, action, jurisdiction of the labour court, the disputes from the employment relationship